

Čerešňák, Bedřich; Malíř, Jiří

Nad dílem Františka Jordána

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1981, vol. 30, iss. C28, pp. [7]-21

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102381>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BEDŘICH ČEREŠŇAK — JIŘÍ MALÍŘ

NAD DÍLEM FRANTIŠKA JORDÁNA

Dne 9. června 1979 rozloučili se v brněnském krematoriu spolupracovníci, přátelé a žáci s prof. dr. Františkem Jordánem, CSc., který 2. června nenadále zemřel. Nečekaný odchod člověka, který se vyznačoval mimořádnou pracovitostí, houževnatostí a až příkladnou dobrotou srdce, zarmoutil všechny, kteří znali prof. Jordána, zvláště nás, které učil, které pomáhal vést ve vědecké práci a kterým byl v mnoha ohledech příkladem. Přehledem jeho prací a zamyšlením nad jeho tak nenadále přerušným dílem chtěli bychom uctít jeho památku a připomenout zároveň jeho nedožitě šedesátiny. Uzavřela se ta část jeho díla, které sám vytvořil, jeho dílo bude však dále žít v pracích těch, které vychoval, a ve vědomí těch, kteří se s ním setkali, či s ním spolupracovali.

V necelých 58 letech odešel uprostřed tvůrčí práce člověk, který se celou svou osobností podílel na výchově celé generace historiků, odešel učitel, který bez okázalosti, ta mu byla vždy bytostně cizí, rozvíjel talenty a usměrňoval práci těch, kteří si vybrali a jeho zásluhou oblíbili obor novověkých československých dějin. Odešel významný představitel oboru, na jehož rozvoji se od počátku své učitelské a badatelské činnosti podílel.

Rodák ze slováckých Polešovic, kde se 21. října 1921 narodil, dovedl i do učitelské a veřejné práce vnést prvky, které na něj v rázovitémrodném kraji působily a které měly vliv i na jeho životní orientaci. Setkání s tvrdou realitou okupačního režimu, když po maturitě na strážnickém gymnáziu,¹ v době uzavření vysokých škol nacisty musel odejít nejdříve jako pomocný dělník do Rohatce a později, v rámci tzv. totálního nasazení nastoupit na nucenou práci v Kapfenbergu, dovedl silou své vzácné osobnosti zhodnotit do podoby, která výrazně poznamenala nejen jeho osobní profil, ale i jeho práci pedagogickou, politickou i vědeckou. Aktivní účast v protifašistickém odboji v řadách jugoslávských partyzánů dala dozrát jeho osobnosti, dotvořila jeho charakter, politické uvědomění a značnou

---

¹ Na studia ve Strážnici se dostal později než jeho vrstevníci. Rád na Strážnici, její gymnázium a vůbec studijní léta vzpomínal. Viz jeho vzpomínku otištěnou v r. 1977. Poř. č. 105.

měrou ovlivnila jeho odborný zájem. Po studiu u prof. Macůrka, Urbánka, Holinky, které uzavřel diplomovou prací o účasti Chorvatů na českém povstání, stal se odpovědným redaktorem vydavatelství Rovnost, kde se zasloužil o vydávání jedněch z prvních marxistických prací o významných problémech moderní historie. Pedagogicky zůstal v kontaktu s fakultou jako učitel dějin KSČ a KSSS a brzy také jako učitel československých dějin. Od samého počátku se jeho práce pedagogická velmi těsně prolínala s prací politickou. Již po únoru 1948 stanul v čele tehdejšího okresního výboru KSČ — vysoké školy.

Tak jako celý jeho život, vyznačovala se i jeho pedagogická práce poctivostí, hloubkou, vlídnou náročností, rozvážností a příkladně kladným poměrem k posluchačům. Profesoru Jordánovi byla cizí vnějšková okázalost, o to více všichni, kteří prošli jeho seminářem, doceňovali jeho lidskou opravdovost, kterou přenesl i do předmětu, který přednášel, a kde všem, kteří se svěřili do jeho vedení, nejen nezištně poskytoval rady, nýbrž programově je vedl k tomu, co sám považoval za nejvyšší hodnotu práce učitele: vypěstovat lásku k předmětu, který sám učil. Řada diplomových prací, které vedl, řada žáků, kteří úspěšně prošli na základě prací z dějin dělnického hnutí a novověkých dějin vůbec rigorózním řízením, i aspiranti, kterým dělal školitele, vydávají svědectví o úspěšnosti jeho pedagogické práce a hlubokém vlivu, který měl na utváření generace mladých historiků. Neustále promýšlel problémy pedagogické práce a ne náhodou se stal předsedou komise pro výuku dějepisu v kolegiu historie ČSAV. K pedagogické práci měl niterný vztah, jím korigoval své jednání, jím si připouštěval zájem svých žáků.

Pro všechny, které vychovával, představoval výraznou kvalitu i příkladným spojováním veřejně politické práce s prací pedagogickou a vědeckou. Do řad komunistické strany vstoupil již v partyzánském oddílu. Jako uvědomělý komunista vystupoval až do své smrti. Hájil program a zásady, čestně, avšak nesmlouvavě bojoval proti všemu, co podle jeho přesvědčení bylo nesprávné, zpátečnické, oportunistické. Patřil k avantgardě fakulty už v době svých studií, výraznou úlohu sehrál v únoru 1948. Jeho veřejně politická práce prolínala i jeho činnost v nakladatelství Rovnost, jeho veřejně politická činnost byla neodmyslitelnou součástí jeho dlouholeté práce v Socialistické akademii. Dělně se podílel na práci komisi na fakultě a v rámci univerzity, příkladně vedl lektorskou skupinu dějin KSČ při MěstV KSČ. Byl znám svým koncepčním pojmáním řešení problémů, agilností ve všech orgánech, v nichž zasedal, houževnatostí a obětavostí. Snoubil ve své činnosti zápal revolucionáře s hlubokou erudicí odborného historika a s lidskými dimenzemi poctivého, rovného a dobrého člověka. Přes špatný zdravotní stav nikdy nehledal snazší cesty. Vyžadoval vždy a všude dobrou práci, protože sám byl pro ni příkladem. Od r. 1959 byl členem vědecké rady filozofické fakulty, o jeho činnosti dala nejlepší vysvědčení skutečnost, že byl v r. 1969 zvolen děkanem filozofické fakulty. Byl členem autorského kolektivu Dějin KSČ, které vyšly v r. 1961, byl zván jako expert k projednávání stěžejních otázek dějin dělnického hnutí. Byl členem kolegia historie ČSAV, kde se aktivně podílel na rozvíjení historického bádání. Měl řadu přátel mezi badateli ve spřátelených zemích. Aktivně se podílel jako člen komise historiků NDR a CSSR na prohlubo-

vání vzájemné spolupráce. Ještě z doby protifašistického odboje měl přátelské styky s řadou historiků v Jugoslávii. Šíře jeho osobních a pracovních styků jen zdůrazňuje výraznost a význam jeho osobnosti.

Svým dílem patřil Fr. Jordán k té generaci historiků, která — ač vychovávána metodologií buržoazní historiografie — začala s energií a zápalem sobě vlastním budovat po roce 1948 základy československé marxistické historické vědy. Vědecký zájem nastupující generace historiků nesměřoval jen k přehodnocení výsledků dosavadního bádání z nových metodologických pozic opřených o marxisticko-leninské učení, ale v souladu s potřebami nového pohledu na historickou skutečnost se soustředil také na ty historické problémy, kterým dosavadní historiografie nevěnovala žádnou anebo jen nedostatečnou pozornost. Tak se do zorného úhlu vědeckého zájmu prof. Jordána dostala problematika dějin dělnického hnutí v 19. století, jejíž řešení bylo nezbytným předpokladem pro plnější osvětlení našich národních dějin minulého století i historických kořenů naší současnosti. Dějiny dělnického hnutí v českých zemích v období vzniku a rozvoje kapitalismu se proto staly stěžejním tématem historického díla Fr. Jordána, i když okruh jeho bádání nezůstal zdaleka omezen jen na ně. Ze zkoumání jednotlivých otázek vývoje dělnického hnutí v českých zemích organicky vyrůstal zájem o otázky proletářského internacionalismu, o místo dělnického hnutí ve vývoji české společnosti, o jeho postoj k národnostní otázce, o hospodářskosociální a politické podmínky jeho vývoje až po zkoumání důležitých otázek národních dějin a teoretické otázky marxistické metodologie, jakými bylo koncipování marxistického pojetí dějin Moravy, zpracovávaných pod vedením prof. Jordána. Jestliže však Fr. Jordán řadu příspěvků, které věnoval historii dělnického hnutí, završil monografií, osud mu již nedopřál, aby směřování k syntetickému zpracování dějin Moravy 19. a počátku 20. století (kromě spoluautorství významných monografií *Dějiny university v Brně* a *Dějiny města Brna*) také završil publikováním přehledu dějin Moravy. Přesto jeho podíl na připravované syntéze dějin Moravy bude zásadní, neboť Fr. Jordán otázku marxistického zpracování moravských dějin nastolil a také jejich výzkum organizačně a metodologicky usměrňoval.

Jordánův výzkumný záběr však nezůstal soustředěn jen na problematiku českého a rakouského dělnického hnutí a dějin Moravy. Třetí rozsáhlý okruh jeho badatelské činnosti patřil studiu česko-jihoslovenských vztahů. Zatímco komplex otázek formování proletariátu v českých zemích stejně jako zkoumání minulosti brněnské univerzity a marxistické zpracování dějin Brna byly vyvolány především potřebami prohloubeného rozvoje naší historiografie, byl Jordánův zájem o jihoslovenskou minulost výrazně motivován také jeho osobními předpoklady, i když zanedbatelné v tomto směru jistě nebyly ani příznivé podmínky, které pro studium dějin slovanských národů a balkanistiky v Brně vytvořil prof. Macůrek. Neznamená to ovšem, že by Jordán studoval ostatní historické problémy s menším badatelským zaujetím než jeho srdci blízkou jihoslovenskou problematiku. Pro jeho poměr ke všem zkoumaným historickým jevům byl charakteristický hluboký zájem a seriózní přístup, který činil ze všech jím řešených otázek záležitosti bytostně mu vlastní, jimž věnoval veškerou energii.

Jordánův zvýšený zájem o problémy dějin národů Jugoslávie nevyústil

v jednostranné a izolované pěstování jihoslovanských dějin, neboť Fr. Jordán tuto problematiku sledoval vždy se zřetelem k českým dějinám a v rámci širších evropských dějinných souvislostí a měl zároveň smysl i pro studium otázek dějin dalších slovanských i neslovanských národů. Navíc studium historických problémů i z oblastí jinonárodních dějin vymezoval — jak si i sám stanovil už ve své disertační práci — tak, aby směřovalo „k hlubšímu poznání, prohloubení a přesnějšimu výkladu našich národních dějin“.² Fr. Jordán touto svou orientací jen cílevědomě naplňoval základní metodologický požadavek, jenž se obecně uznává a proklamuje, méně však respektuje a realizuje, že totiž úspěšné pěstování národních dějin je možné jen za předpokladu studia širších souvislostí obecných dějin.

Jednu z cest k naplnění tohoto postulátu Fr. Jordán viděl právě ve výzkumu historických jevů národních dějin z hlediska jejich stýkání a prolínání s historickou skutečností ostatních zemí a národů, s nimiž český národ v minulosti společně sdílel, ale i rozdílně prožíval řadu historických událostí. Tak se Fr. Jordán zabýval vztahy česko-jihoslovanskými, ale i česko-slovenskými a česko-rakouskými. Ve studii *Mladá česká obrozená generace na Moravě a štúrovci před březnem 1848*³ to byla otázka hlubšího poznání českého národního obrození cestou sledování spojitosti a rozdílnosti českého a slovenského národně obrozeneckého procesu v době jejich přechodu do politické fáze, ke které přispěl právě srovnávacím studiem kontaktů mladé české inteligence na Moravě a štúrovců. Jejich analýza však všestranněji osvětlila nejen souvztažnosti mezi českým a slovenským národním obrozením, ale také vnitřní členitost samotného českého národního obrození. V referátu *Jihomoravské pohraničí a vztahy česko-rakouské v nové době*⁴ zase upozornil na v literatuře opomíjené, ale v českých dějinách důležité styky mezi obyvatelstvem na moravsko-rakouském pomezí v 19. a 20. století, bez jejichž poznání nelze úspěšně vysvětlit některé skutečnosti našich národních dějin.

Jordánovy články a studie o česko-jihoslovanských vztazích v minulosti však přesto zaujaly v jeho díle význačné místo, neboť jejich autor využil svých dispozic získaných dlouhodobějším osobním stykem s jugoslávskou skutečností, zejména přímou účastí v protifašistickém zápase národů Jugoslávie, k hlubší a soustředěnější orientaci právě na studium česko-jihoslovanských styků v minulosti. Bylo proto jen logické, že Fr. Jordán si jako student a mladý historik zvolil za téma své diplomové a posléze i disertační práce problematiku z historie vztahů česko-jihoslovanských.⁵ Obě práce však zůstaly nepublikovány a Jordánova základní badatelská orientace se brzy obrátila také jiným směrem. K otázkám dějin jižních Slovanů se však Fr. Jordán často vracel jak v četných recenzích a zprávách,⁶ tak

² *Češi a Charváti v XVI. a v I. pol. XVII. století* (disertační práce), s. 1.

³ Viz pořadové číslo 10 níže uvedeného Soupisu prací Františka Jordána. Uvádíme jen čísla tohoto soupisu.

⁴ Viz poř. č. 73.

⁵ Viz výše pozn. č. 2.

⁶ Viz poř. č. 12, 21, 56, 72, 82, 85, 99, 108, 109, 110.

ve studiích a člancích, kterými postihoval historickou skutečnost dějin národů Jugoslávie od 16. do 20. století.

Na výsledky své doktorské disertace *Češi a Charváti v XVI. a v 1. pol. XVII. stol.* navázal dílem v příspěvku *Charváti v českých zemích za českého povstání a třicetileté války*,⁷ dílem v pojednání *Češi a Charváti v tureckých válkách*.⁸ V první z obou prací sledoval účast Charvátů v císařských vojscích v českých zemích během válečných operací a na základě kritické analýzy literatury a s přispěním archivních pramenů opravil četné omyly starší literatury, zejména v počtech a nasazení charvátských útvarů a jejich národnostním složení. Ve druhém příspěvku o vývoj česko-charvátských vztahů v 16. století podal přehled kontaktů českého a charvátského prostředí především vzhledem k tureckému nebezpečí a vzájemnému kulturnímu působení. Síla obou prací však nespočívala v posouzení kvality česko-charvátských vztahů jednak za tureckých válek, jednak za války třicetileté, o něž se Jordán v obou případech pokusil; tkvěla hlavně v širokém, ale analytickém záběru, jímž Jordán utřídil a kriticky rozebral rozsáhlý faktografický materiál.

V dalších příspěvcích s jihoslovanskou problematikou vycházel Fr. Jordán z vlastních zážitků z účasti na národně osvobozovacích bojích Jihoslovanů v letech 1944 a 1945. Svě vzpomínky z bojů v partyzánských oddílech ve Slovinsku ztvárnil nejprve ve zkrácené podobě slovinsky v mariborském listu *Večer*,⁹ posléze pak podrobněji česky v časopise *Historie a vojenství* a slovinsky v časopise *Borec*¹⁰ a v dílčích zprávách, uveřejňovaných v dalších slovinských časopisech.¹¹ Jordánovy vzpomínky však nejsou pouhými vzpomínkami v pravém slova smyslu, neboť jejich autor v sobě nezapřel historika a jeho přístup k historické skutečnosti. Nespokojil se totiž jen se zachycením osobních zážitků, postřehů a dojmů a nespolehal pouze na svou paměť, nýbrž pojal svůj výklad jako historickou rekonstrukci své partyzánské anabáze, v níž za pomoci literatury i pramenů, s nadhledem a přesným časovým a prostorovým určením, sleduje boje i vnitřní život partyzánských oddílů v severozápadním Slovinsku, kde působil, a zařazuje je do toku celkového národně osvobozeneckého branného odporu ve Slovinsku i v celé Jugoslávii. Přispěl tak vážným způsobem k osvětlení některých dílčích aspektů historie protifašistického odboje v Jugoslávii i k otázce účasti Čechů a Slováků na jeho průběhu.

K jihoslovanské problematice, konkrétně k česko-slovinským vztahům na přelomu 19. a 20. století, se znovu vrátil v souvislosti s výzkumem dějin univerzity v Brně.¹² V těchto studiích analyzoval těsné kontakty představitelů českého a slovinského života i širší veřejnosti, zejména studentstva, při společném zápasu o zřízení české univerzity v Brně a slovinské v Lublani.

Studium česko-jihoslovanských dějinných vztahů v díle Fr. Jordána

⁷ Viz poř. č. 3.

⁸ Viz poř. č. 50.

⁹ Viz poř. č. 52.

¹⁰ Viz poř. č. 58, 95.

¹¹ Viz poř. č. 71, 76, 81.

¹² Viz poř. č. 74, 116.

našlo svůj vrchol ve studii *Češi a Slovinci v 19. a na začátku 20. století*.¹³ Díky promyšlenému zornému úhlu, z něhož obhlížel a posuzoval zvláště veřejné a politické vztahy obou národů, vnesl do jejich studia řadu nových pohledů. Nevyčerpал celou problematiku pouhým zjišťováním bezprostředních styků a hledáním ohlasů, ale usiloval o hlubší a všestrannější srovnání jednotlivých historických jevů, tendencí a proudů v dějinách obou národů, o analýzu jejich vzájemného prolínání a ovlivňování, ale i rozdílů; vystříhal se přitom pouhého paralelismu, vždy přihlížel k historické podmíněnosti českého a slovinského národního vývoje i k historickému kontextu habsburské monarchie. Systematický přístup k dosavadním poznatkům a utříděný přehled vzájemných veřejných a politických kontaktů Čechů a Slovinců mu umožnil upřesnit dosavadní znalost podstatných souvislostí vztahů obou národů i nedostatky dosavadních přístupů a jasněji vymezit také úkoly, které historiky při zkoumání česko-slovinských styků v minulosti čekají.

Studium česko-jihoslovanských dějin zůstalo důležitou, nikoliv však dominantní oblastí Jordánovy výzkumné činnosti. Už od počátku svého vědeckého působení na filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně zaměřil svou pozornost na téma dějin dělnického hnutí v českých zemích v období vzniku a rozvoje kapitalismu. Specializoval se zejména na problematiku rozkolu dělnického hnutí na umírněné a radikály v 80. letech 19. století, která se stala doménou výzkumného zaměření v prvním období jeho vědecké dráhy. S prvními výsledky svých výzkumů v této oblasti vystoupil v diskusi o dějinách dělnického hnutí na Moravě a uveřejnil je pod názvem *O rozkolu sociální demokracie na Moravě na umírněné a radikály v 1. polovině 80. let 19. století*.¹⁴

První Jordánova práce s problematikou dělnického hnutí se vyznačovala metodologicky vyzrálým přístupem a metodicky vhodným uchopením zkoumané látky; zařazovala se tak mezi první práce, které zřetelně signalizovaly nástup všestrannějšího pojmání historie dělnického hnutí v marxistické historiografii a přinášely hlubší analýzu jednotlivých problémů a jejich citlivější hodnocení. Autor nepojal otázku rozkolu časově ani prostorově izolovaně, nýbrž se zřetelem k historickým předpokladům formování proletariátu v předcházejících etapách jeho vývoje a vzhledem k situaci dělnictva v jiných částech monarchie i ve střední Evropě, takže mohl precizněji postihnout jak jedinečné, tak obecné rysy rozkolu sociální demokracie na Moravě, nevidět ho ploše a lineárně, ale v jeho podstatě i mnohostranné jevové stránce.

I když zde vlastně poprvé „ohledával terén“, nejenže už vytyčil většinu základních otázek této složité problematiky, ale pokusil se o jejich prvotní zodpovězení, které později postupně upřesňoval až ke konečnému monografickému zpracování ve své nejznámější práci *Problémy rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály*.¹⁵ Články a studie z období od poloviny padesátých let do počátku šedesátých let tak tvoří

¹³ Viz poř. č. 77.

¹⁴ Viz poř. č. 7.

¹⁵ Viz poř. č. 54.

kompaktní a promyšlený celek, v němž každá práce znamená další krok k dotvoření všestranného, materiálově náležitě podloženého rozboru příčin, vzniku, průběhu a překonání rozkolu.

Problémy, do jejichž řešení se Jordán ve své první práci o rozkolu pustil, byly především ty otázky, které měly pro objasnění rozkolu klíčový význam, které však do té doby buržoazní ani marxistická historiografie uspokojivě nezodpověděla. Šlo hlavně o 1. zjištění příčin a podmínek rozkolu a otázku jeho zákonitosti; 2. objektivní vymezení jednotlivých směrů v českém i rakouském dělnickém hnutí a jejich klasifikaci; 3. problém účasti a role anarchistů v dělnickém hnutí.

Tezi, že rozkol v našem dělnickém hnutí nebyl nahodilý jev, ale jev zákonitý, naznačenou poprvé právě v článku O rozkolu sociální demokracie na Moravě na umírněné a radikály v 1. polovině 80. let 19. století, potvrdil Fr. Jordán ve studii *O příčinách rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály*.¹⁶ Rozborem podmínek vývoje proletariátu v českých zemích a monarchii a jeho souvislosti s mezinárodním dělnickým hnutím ukázal pravou váhu jednotlivých objektivních i subjektivních příčin rozkolu a osvětlil tak jeden z uzlových bodů celé problematiky, protože právě odlišný akcent na jednotlivé okolnosti rozkolu v dosavadní literatuře byl příčinou odlišného hodnocení rozkolu a vývoje sociální demokracie v osmdesátých letech minulého století a zvláště skutečné úlohy umírněných, radikálů a anarchistů při rozkolu.

Otázku podílu anarchistů na desintegraci dělnictva v osmdesátých letech prof. Jordán úspěšně vyřešil především proto, že při jejím zodpovězení vycházel z fundované analýzy a široké pramenné základny a z rozboru klíčových ideových a organizačních proměn dělnického hnutí v době rozkolu. Soustředil se hlavně na analýzu programových a ideových východisek jednotlivých směrů v sociální demokracii. Rozebral zejména brněnský program rakouské sociálně demokratické strany z roku 1882,¹⁷ který se stal programovým východiskem činnosti umírněných; dokázal přitom, že tento program, přestože byl přizpůsoben politické praxi umírněných, byl původem marxistický a při neexistenci zvláštního programu radikálů představoval prakticky jediný platný programový dokument československé i rakouské sociální demokracie, na nějž pak částečně navazoval i program vzešlý ze slučovacího sjezdu československé sociální demokracie v roce 1887 a vypracovaný Josefem Hybešem. Rozboru tohoto tzv. lužáneckého programu věnoval Jordán samostatnou studii v reedici protokolu lužáneckého sjezdu,¹⁸ která osvětlila jak jeho úlohu při překonávání rozkolu, tak postoj jednotlivých směrů k jeho zásadám, který se stal určující pro stanovení jejich místa ve slučovacím procesu sociální demokracie.

Na základě těchto poznatků a důkladné práce s dalšími prameny mohl Fr. Jordán přistoupit k přesnějšímu vymezení úlohy radikálů a umírněných při krizi sociální demokracie. V práci *Radikální dělnické hnutí na Moravě v osmdesátých letech minulého století*¹⁹ osvětlil vývoj radikálního

¹⁶ Viz poř. č. 18.

¹⁷ Viz poř. č. 9.

¹⁸ Viz poř. č. 23.

¹⁹ Viz poř. č. 42.

hnutí dělnictva od jeho vzniku až do slučovacího sjezdu v roce 1887. S pomocí klasifikace intenzity činnosti radikálů tak podrobněji a přesněji než jiní autoři periodizoval počátek, vznik a překonání rozkolu. Zároveň nově zhodnotil skutečný vliv anarchismu na dělnické hnutí na Moravě. Dokázal, že i na Moravě, kde byly projevy anarchismu mnohem sporadičtější, je třeba vidět vedle umírněného a radikálního směru také směr anarchistickej, který nelze ztotožňovat s radikály.

I když se Fr. Jordán v těchto pracích většinou zaměřil pouze na poměry v dělnickém hnutí na Moravě, jejich výsledky mají platnost širší. Fr. Jordán studoval problematiku rozkolu na základě pramenného materiálu moravské, české, ale i rakouské a pruské provenience v širokých souvislostech rakouského i mezinárodního dělnického hnutí. Užití dialektické metody, objasňující obecně skrze zvláštní, bylo opodstatněno charakterem zkoumané historické látky a ukázalo se být přínosné a plodné zvláště vzhledem k tomu, že právě moravské dělnické hnutí, které se organizováním sjezdu sociální demokracie v roce 1882 a v roce 1887, působením Rovnosti a celkovou aktivitou zařadilo mezi nejvýznamnější střediska proletariátu v Předlitavsku, jakými byla Vídeň, Praha, Liberec nebo Štýrský Hradec, sehrálo důležitou roli v rakouském dělnickém hnutí osmdesátých let. Přitom výsledky analýzy jednotlivých směrů v sociální demokracii právě na případě Moravy jsou i pro měřítko celorakouská o to cennější a přesvědčivější, že zde rozkol nenabyl nejostřejší podoby jako v jiných dělnických centrech. Fr. Jordán tak znovu potvrdil své dřívější hodnocení charakteru rozkolu jako jevu zákonitého pro určitou etapu vývoje dělnického hnutí. Obecnou platnost tohoto pojetí rozkolu Jordán podepřel také prokázáním existence silného radikálního směru v sociální demokracii také ve Slezsku, k němuž dospěl rozšířením heuristické základny.²⁰

Konečně výsledky svého důkladného studia problematiky rozkolu v dělnickém hnutí shrnul Fr. Jordán v záslužné monografii *Problémy rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály*,²¹ která představuje dovršení jeho soustavného úsilí o všestranné zpracování této problematiky. K řešení otázek krize v dělnickém hnutí přistoupil opřen o bohatý pramenný materiál, důkladnou metodologickou přípravu i o předběžnou znalost všech základních problémů rozkolu. Připraven závěry svých předcházejících studií, postihl Fr. Jordán nejen jevovou stránku vývoje dělnického hnutí v osmdesátých letech minulého století, ale především podstatu a hlubší vnitřní souvislosti rozkolu. Důraz na obecnou rovinu problematiky narušení jednoty proletariátu v tomto období vedl Fr. Jordána ke zhodnocení rozkolu dělnictva v českých zemích jako nedílné součásti obdobného procesu v mezinárodním dělnickém hnutí v období přechodu k monopolistickému stádiu kapitalismu a k odstranění různých přežívajících názorů a výkladů příčin, průběhu a charakteru rozkolu a jeho překonání. Přínos a trvalý význam Jordánovy stěžejní práce prvního badatelského období tkví zejména ve skutečnosti, že díky této monografii byla konečně objektivně řešena otázka příčin a zákonitosti geneze rozkolu, jeho periodizace, analyzovány programy československé a rakouské sociální de-

²⁰ Viz poř. č. 47.

²¹ Viz poř. č. 54.

mokracie a klasifikována ideologie a taktika radikálů a umírněných. Nově byla zhodnocena také úloha anarchistů v dělnickém hnutí v českých zemích. Fr. Jordán přesně klasifikoval vzájemné rozdíly mezi radikálními a umírněnými socialisty, když srovnal strategii a taktiku jednotlivých směrů v dělnickém hnutí. Zatímco radikální a umírněný směr navzájem dělila hlavně odlišná taktika, kdežto jejich konečné cíle byly totožné, anarchismus se od obou směrů lišil svou strategií a ani v taktice nebyl radikály do všech důsledků následován. Fr. Jordánovi se tak podařilo jasně prokázat dříve sporadicky a nesměle vyslovovanou tezi o existenci svébytného anarchistického směru v dělnickém hnutí v českých zemích ve vrcholné fázi rozkolu a fundovaně zhodnotit podíl umírněných a radikálů na vzájemném odcizení i na jeho odstranění a zároveň osvětlit přínos dělnického hnutí na Moravě pro sjednocení sociální demokracie v Rakousku.²²

Jestliže prof. Jordán všemi dosavadními pracemi usiloval o nezúžený a přitom pronikavý pohled na vývoj dělnického hnutí v českých zemích a řešení zásadních otázek nejen českého, ale i rakouského proletariátu v osmdesátých letech 19. století, nemohl nereagovat ani na ty otázky formování dělnického hnutí v habsburské monarchii, které tematicky přerůstaly rámec původního zaměření jeho badatelské orientace, které však mají pro pochopení rozkolu i celkového vývoje dělnictva ve druhé polovině minulého století zásadní význam. Problematika přerůstání živelného dělnického hnutí v uvědomělé socialistické dělnické hnutí, otázka založení sociálně demokratické strany Rakouska a národnostní problematika v sociální demokracii zaujímají mezi nimi místo bezpochyby rozhodující.

Fr. Jordán se v první řadě zabýval v několika příspěvcích složitým procesem vzniku organizovaného a uvědomělého postupu socialistického dělnictva, a to jak v užším rámci na příkladu brněnského dělnického hnutí, tak i v rovině obecnější. Svůj názor, vyslovený už v roce 1959 v článku v *Rovnosti*,²³ že totiž počátky socialistického dělnického hnutí v Brně je možno na rozdíl od ustálených představ hledat již na začátku šedesátých let 19. století, nově doložil v článku *K počátkům socialistického dělnického hnutí v Brně*.²⁴ V něm na základě rozboru nově získaných pramenů o činnosti brněnských typografů a textiláků naznačil, že kořeny vzdělávacích, odborových i politických snah sahaly až do počátku ústavního života v Rakousku. Fr. Jordán však článkem mimo jiné nepřímo dokázal také stálou platnost požadavku permanentního rozšiřování heuristické základny i v případech historických problémů relativně vyřešených, neboť jeho závěry vycházely z neznámých, v německých archívech objevených pramenů, majících pro otázky počátku socialistického dělnického hnutí v českých zemích tak zásadní význam, že některé z nich také zvlášť vydal.²⁵

Fr. Jordán tak významně přispěl k prohloubení našich znalostí procesu formování uvědomělého proletariátu. Choval se přitom rezervovaně k hypotézám, které by kladly počátky organizovaného nástupu socialistického

²² Viz poř. č. 59.

²³ Viz poř. č. 28.

²⁴ Viz poř. č. 104.

²⁵ Viz poř. č. 114.

dělnického hnutí už do ranějších fází jeho vývoje. Naopak, v seriózním zamyšlení nad podílem dělnictva na buržoazní revoluci 1848—1849 *Dělnické hnutí a revoluce 1948 v českých zemích*²⁶ obhajoval stanovisko, že účast proletariátu v revoluci přes zřetelný vzestup jeho aktivity a zintenzívnění zájmu o politické otázky neznamena více než vyvrcholení živelné fáze vývoje dělnického hnutí. Podobně odmítl v publikované přednášce *Založení rakouské sociální demokracie a české dělnické hnutí*²⁷ hledat počátky sociálně demokratické strany Rakouska již před sjezdem v Neudörflu v roce 1874. I když vzhledem ke komplikovanosti vzniku politických stran v 19. století i k současnému stavu výzkumu nelze s určitostí přesně datovat vznik sociálně demokratické strany a bezvýhradně přijmout jediný výklad, Fr. Jordán zde bezesporu pronikavě ozřejmil místo a význam sjezdu v Neudörflu jako na jedné straně dovršení dlouhodobého složitého procesu formování sociálně demokratické strany a na druhé straně výchozího bodu, jímž počínaje lze již s jistotou mluvit o zorganizování dělnického hnutí v politickou stranu. Přes své skeptické stanovisko k otázce existence sociálně demokratické strany před sjezdem v Neudörflu Jordán zároveň odmítal soudy, které upíraly sociální demokracii vývojovou nepřetržitost i po roce 1874, protože shledával, jako už dříve ve studii *Agitace socialistického agitátora Heřmana Wanka a brněnských socialistů na severní Moravě a ve Slezsku*²⁸ i v pracích o rozkolu, v činnosti socialistického dělnického hnutí od sjezdu v Neudörflu až po sjezd v Hainfeldu vnitřní vývojovou kontinuitu.

Jordánovo stále dokonalejší objasňování obecných souvislostí vývoje dělnického hnutí ve druhé polovině 19. století však nebylo závislé jen na řešení otázek počátků organizovaného socialistického hnutí, ale také na organičtějším pojmání vývoje dělnického hnutí v kontextu dobové závažnosti nacionálních konfliktů. Jestliže uvedená monografie *Problémy rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály* řešila všechny zásadní otázky vnitřního vývoje dělnického hnutí v osmdesátých letech 19. století, ale problematiky jeho souvztažnosti s národním a celkově politickým vývojem společnosti se vzhledem k internacionálnímu charakteru rozkolu sociální demokracie mohla dotknout jen okrajově, zájem na poznání dlouhodobějších vývojových tendencí dělnického hnutí vyžadoval — a Jordánova souběžná orientace na výzkum otázek kulturního, národnostního a politického vývoje Moravy k tomu vytvářela náležitě podmínky — aby Jordánovo další badatelské úsilí v oblasti dějin dělnického hnutí směřovalo také k postižení složitého vztahu sociální demokracie k základním otázkám doby, především k otázce národnosti. V práci *Internacionalismus, národnostní otázka a socialistické dělnické hnutí na Moravě v poslední třetině 19. století*²⁹ Jordán naznačil složitý vývoj chápání národnostní otázky v sociální demokracii a upozornil, že kromě dvou typických přístupů sociálních demokratů k národnostní otázce, „vídeňského“ a „pražského“ — jak je odlišovala dosavadní literatura — lze v so-

²⁶ Viz poř. č. 87.

²⁷ Viz poř. č. 91.

²⁸ Viz poř. č. 19.

²⁹ Viz poř. č. 78, 61.

ciální demokracii sledovat také přístup „brněnský“ vyznačující se relativně rovnoprávnějším postavením příslušníků české a německé národnosti v teorii i praktické činnosti sociálních demokratů.

Jordánovo pojmání vývoje sociální demokracie vedlo rozšířením výzkumu základních problémů dělnického hnutí ve druhé polovině 19. století a jednotlivých stránek jeho existence o rozměr komplikovaného vztahu mezi internacionálním a nacionálním zákonitě k syntetickému výkladu vývoje dělnického hnutí v českých zemích i Předlitavsku. K tomuto komplexnímu obsáhnutí nesmírně složité epochy ve vývoji proletariátu se Fr. Jordán dopracoval zejména v pronikavém referátu *Vznik a vývoj sociálně demokratické strany v Rakousku do konce 19. století*,³⁰ předneseném na mezinárodním vědeckém sympóziu Základní otázky dějin dělnického hnutí v Rakousko-Uhersku a v Rusku koncem 19. a na počátku 20. století. I když ve zkratce, Fr. Jordán zde všestranně postihl celý mnohostranný proces vzniku, formování a rozmachu sociálně demokratické strany v období přechodu kapitalismu volné soutěže ke kapitalismu monopolnímu v jeho vnitřní i vnější rozmanitosti a podmíněnosti, aniž opomenul zdůraznit nosné tendence jeho vývojové kontinuity a připomenout a z hlediska výsledků vlastní výzkumné práce vyložit doposud nevyřešené a sporné klíčové momenty vývoje socialistického dělnického hnutí.

Při sledování Jordánova úsilí o komplexní studium dějin dělnického hnutí nelze opomenout ani řadu jeho populárně-naučných statí, které vždy svým způsobem ozřejmovaly a dále rozvíjely zkoumanou problematiku historie dělnického hnutí. Už kolektivní zpracování přehledu *Z dějin dělnického hnutí na Brněnsku*³¹ z roku 1956, které vedle již zmíněného sborníku *K dějinám dělnického hnutí na Moravě a ve Slezsku* představuje jeden z mála syntetických přehledů historie dělnického hnutí na teritoriu Moravy, mělo svůj hlubší význam v syntetičnosti zpracování základních etap vývoje proletariátu a naznačení hlavních problémů jeho studia. V něm Fr. Jordán také poprvé načrtl celou problematiku rozkolu v sociální demokracii, včetně procesu jeho překonání ve druhé polovině 80. let. I v dalších popularizačních člancích rozváděl další otázky rozkolu vždy se snahou o nelaciné a soustředěné vyložení některé jeho stránky, jako např. úlohu Rovnosti, J. Hybeše a brněnského slučovacího sjezdu v roce 1887 v sjednocovacím procesu rakouské sociální demokracie nebo zdroje tradicí brněnského dělnického hnutí.³²

Fundované a všestranné zvládnutí otázek vývoje dělnického hnutí v českých zemích přivedlo Fr. Jordána také k několikanásobné účasti na kolektivním zpracování přehledu dějin KSČ.³³

Problematika dějin dělnického hnutí nezůstala ovšem jediným polem, na němž Fr. Jordán rozvíjel své badatelské záměry. Dlouholeté působení na filozofické fakultě a intenzivní zájem o národnostní a kulturní vývoj Moravy před první světovou válkou vedly zcela logicky k tomu, že vede-

³⁰ Viz poř. č. 115.

³¹ Viz poř. č. 11.

³² Viz poř. č. 8, 24, 43, 93, 94, 106.

³³ Viz poř. č. 25, 39, 49, 119.

ním v roce 1967 zřízeného Kabinetu pro dějiny univerzity J. Ev. Purkyně stejně jako kolektivu, který zpracovával dějiny univerzity v Brně, byl pověřen právě prof. Jordán. Výsledkem intenzivního výzkumu a práce Jordánova pracovního kolektivu byla úspěšná, cenou Bedřicha Václavka odměněná monografie *Dějiny university v Brně*,³⁴ která vyšla u příležitosti padesátého výročí jejího založení. Fr. Jordán, který sám zpracoval I. a II. kapitolu, měl na jejím úspěchu nemalý podíl. Odhlédneme-li od otázky koncepce dějin vysokých škol vůbec, narážející stále na řadu nevyjasněných teoretických problémů, kterým se nevyhnula ani koncepce dějin univerzity v Brně, zaujímá Jordánem zpracovaná část ve vnitřní struktuře práce zvláštní místo, neboť její autor se v ní zabýval svébytnou fází minulosti univerzity v Brně, a sice peripetiemi jejího dlouholetého zrodu. Nemusel proto hledat hranice, kde končí dějiny univerzity jako pouhé instituce a začíná složitá, těžce vymežitelná projekce jejího vědeckého, ideového a kulturního potenciálu ve společnosti, a oddělovat zkoumání předhistorie druhé české univerzity od dobových kulturních, národnostních a politických poměrů. Zřetelný národnostní a politický aspekt zápasu o zřízení univerzity v Brně naopak přímo vyžadoval, aby autor cestu k založení univerzity pojal jako nedílnou součást jak dějin univerzity, tak nacionálního a politického pohybu v českých zemích i celé monarchii. Jordán tak ve svém výkladu předhistorie univerzity v Brně podal zároveň kus dějin kulturněosvětových, národních i politických snah české společnosti v 19. a na počátku 20. století.

O problematice dějin brněnské univerzity Fr. Jordán ještě několikrát pojednal, a to dílem v přehledech určených širší veřejnosti, vycházejících z uvedené monografie *Dějiny university v Brně*,³⁵ dílem ve studiích a člancích, které hlouběji rozebraly některé důležité faktory zápasu o založení druhé české univerzity. Ve studii *Druhá česká univerzita a národnostní otázka*³⁶ věnoval pozornost postupnému přerodu univerzitní otázky z kulturní záležitosti v záležitost povýtce politickou. Zároveň stopoval příčiny úzkého sepětí úsilí o zřízení univerzity se vzrůstem nacionalismu v 90. letech minulého a na počátku 20. století, čímž nemalou měrou přispěl k přiblížení dosud nedostatečně probádané problematiky dobové mentality i vůbec politickospolečenských poměrů na Moravě v období před první světovou válkou. Nacionální stránkou hnutí za druhou českou univerzitu se Fr. Jordán zabýval také v jedné ze svých posledních prací vůbec, nazvané *Společné úsilí o zřízení druhé české univerzity v Brně, slovinské univerzity v Lublani a ukrajinské univerzity ve Lvově*.³⁷ V ní podobně jako v citované studii slovinské sloučil svůj zájem o dějiny brněnské univerzity se zájmem o jihoslovanskou problematiku a upozornil na mezinárodní dosah zápasu o rozšíření českého vysokého školství, na solidaritu českých, slovinských a ukrajinských studentů a kulturních i politických činitelů při společném boji za založení národních univerzit jak v Brně, tak

³⁴ Viz poř. č. 66.

³⁵ Viz poř. č. 62, 84, 69.

³⁶ Viz poř. č. 70; srov. též 113.

³⁷ Viz poř. č. 116.

v Lublani a ve Lvově, zvláště významnou v době, kdy zájem politických představitelů o zřízení druhé české univerzity ztlačil.³⁸

Fr. Jordán zůstal tématu dějin univerzity v Brně věren i v posledním období své vědecké dráhy, kdy se již převážně soustřeďoval na *Dějiny Brna* a přípravy na zpracování dějin Moravy. Svědčí o tom jak jeho poslední články v *Universitas*,³⁹ tak zájem o nedávnou minulost i současnost univerzity, kterou pomáhal jako jeden z jejích učitelů spoluvytvářet.⁴⁰ Ve výzkumu historie univerzity pokračoval zejména v souvislosti s přípravou edice dokumentů k dějinám univerzity, na níž pracoval společně s dr. Halasem. Kromě zveřejnění několika jednotlivých dokumentů se však vydání edice už nedočkal.⁴¹

Už v pracích o dějinách dělnického hnutí bylo možno sledovat dvojí, zdánlivě protikladnou tendenci. Na jedné straně v nich stále více sílil smysl pro postižení obecné podstaty a širších souvislostí zkoumaných historických jevů a pro syntézu, na druhé straně se v nich projevovalo značné porozumění pro poznávání minulosti města Brna. Zaměření na studium historie Brna vyrůstalo ze samotného charakteru většiny zkoumaných témat, zvláště dělnického hnutí, i možnosti pramenné základny, ale také z Jordánova vědomého zájmu o dějiny Brna. Příspěvky o dějinách dělnického hnutí na Moravě a univerzity v Brně⁴² se tak staly vhodnou průpravou k Jordánově účasti na kolektivním zpracování *Dějin města Brna*.⁴³ Tato první marxistická syntéza dějin Brna poskytla autorům dostatek možností, aby se vypořádali s nedostatky dosavadních monografií o dějinách Brna. Zvláště období od poloviny 19. století do roku 1918, které dynamickými hospodářskými, sociálními a národnostními proměnami a pohybem patřilo v novějších dějinách Brna bezesporu k nejpohnutějším, vyžadovalo od autorů jak nové metodologické řešení řady otázek, tak nový heuristický výzkum. Fr. Jordán, jenž se zachycením hospodářského, politického a národnostního vývoje v letech 1850—1918 podstatně podílel na napsání druhého svazku monografie, zvládl úskalí zpracování dějinného vývoje Brna ve druhé polovině 19. a na začátku 20. století s mimořádným úspěchem. Určený rozsah textu nedovoloval rozsáhlejší rozbor všech otázek historie Brna, přesto se mu podařilo ve vyváženém přehledu postihnout podstatné a důležité stránky vývoje města v dané epoše, aniž to bylo na úkor ucelenosti výkladu nebo složitosti celé problematiky. V hutném záběru zachytil stejně administrativní, stavební, dopravní jako demografický vývoj Brna, náležitě charakterizoval a ilustroval hospodářský rozmach Brna, opírající se zejména o textilnictví a strojírenství, který jako rozhodující faktor dynamizující všestranný rozvoj města podnítil jeho hluboké strukturální proměny. Na této základně potom sledoval složitý vývoj politických, národnostních a sociálnětřídních poměrů v Brně, jejichž zachycení díky všestrannému, ale přitom sevřenému výkladu opřenému o výsledky dlouholetého výzkumu této problematiky činí z Jordánova

³⁸ Viz poř. č. 74.

³⁹ Viz poř. č. 112, 113.

⁴⁰ Viz poř. č. 88, 57, 67, 101, 102.

⁴¹ Viz poř. č. 96, 97, 98.

⁴² Viz zejména poř. č. 54, 66.

⁴³ Viz poř. č. 83.

přehledu vývoje Brna ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století jeden z nejlepších syntetických pohledů na historický proces geneze průmyslového kapitalistického velkoměsta v období přechodu k imperialismu.

Jestliže jsme již výše naznačili, že základní tematické okruhy Jordánova díla se vzájemně organicky doplňovaly, prolínaly a přerůstaly jeden v druhý a že v nich Fr. Jordán stále více tihl k zobecnění, potom akcent na syntetický přístup v pracích posledního období jeho badatelské činnosti byl už zcela zřetelný, zvláště když vyústil v úsilí o zpracování dějin Moravy v období kapitalismu. Bohužel nečekaná smrt zabránila, aby prof. Jordán dal svému mnohaletému směřování ke globálnímu pohledu na vývoj Moravy v období vzniku a rozvoje kapitalismu konečnou podobu. Výsledky jeho předešlých prací byly dostatečnou zárukou jak pro bezpečné koncepční a metodologické zvládnutí studia a zpracování syntézy dějin Moravy, tak přímo pro úspěšné a všestranné postižení třídního, politického, národnostního i kulturního vývoje Moravy ve druhé polovině 19. století až do vzniku Československé republiky. Tyto záměry sice už nemohly být v úplnosti realizovány, prof. Jordán však ještě stačil pro přípravovanou syntézu dějin Moravy vytvořit vhodné organizační podmínky a stanovit vyzrálá teoretická východiska. Jeho zásluhou bylo v roce 1972 realizováno v Brně vědecké sympóziu o problémech a úkolech marxistického zpracování dějin Moravy. Fr. Jordán sám významně přispěl k jeho nespornému úspěchu a vědeckému přínosu pro teoretické řešení mnoha koncepčních otázek zkoumání minulosti Moravy, když na něm vystoupil se zásadním referátem *Stav zpracování a perspektivy studia dějin Moravy*,⁴⁴ jenž se stal skutečným programovým základem koncepce připravovaných dějin Moravy. Jordán zde nejen objasnil smysl studia dějin Moravy, ale jako první také podal jeho celkovou marxistickou koncepci. Odmítl starší pojetí dějin Moravy vyrůstající z ideologie moravanství a zdůrazňování specifik moravského vývoje, ale za nedostačující označil také pouhé mechanické doplňování českých dějin dílčími fakty moravské historické problematiky. Vytyčil naopak pojetí dějin Moravy jako ústrojně součásti českých národních dějin, jehož cílem je studium obecných problémů, epoch, směrů a proudů v českých dějinách na základě materiálu, který poskytuje Morava. Upozornil na závažnost především teritoriálního faktoru vymezení dějin Moravy oproti koncepcím vycházejících z přeceňování zvláštností v dějinném vývoji Moravy, přičemž ovšem odlišil dějiny Moravy od dějin regionálních. Jordán tak ukázal na úkoly i perspektivy, které na marxistické historiky při studiu dějin Moravy čekají. Sám ve svém úsilí odstranit bílá místa na mapě našeho poznání dějin Moravy v okruhu svého badatelského zájmu o období kapitalismu upřel pozornost zvláště na politické dějiny Moravy a vývoj politických stran. Vedl celou řadu diplomových i disertačních prací s touto problematikou, v konkrétním zpracování výsledků výzkumu v této sféře mu však zabránila náhlá smrt.

Jordánovo vědecké dílo můžeme tedy hodnotit jako postupné směřování od analýzy sociálně třídních, politických, národnostních a kulturních dějin Moravy v období kapitalismu k jejich syntéze, zdaleka to však neznamená, že by Fr. Jordán ztrácel pochopení pro analýzu, konkrétní práci s pra-

⁴⁴ Viz poř. č. 80.

meny a faktografií. Jeho zájem o konkrétní dílčí problémy moravských dějin, stejně jako o jejich zobecnění lze stopovat až do posledních let jeho vědeckého působení. Historické regionalistice se na příklad věnoval také v jedné ze svých posledních prací — v dějinách rodného Uherskohradištska.⁴⁵ Fr. Jordán se nikdy nespokojoval s dosaženou heuristickou základnou, stále usiloval o její doplnění a rozšíření, takže jeho jednotlivé příspěvky vždy přinášely nové a objevné poznatky. Důkladná a všestranná heuristická příprava, přesné a jasné vymezení objektu zkoumání a jeho kvalitní teoretické zvládnutí, kterým se Jordánovy monografie, studie a články vyznačovaly, z nich učinily díla vynikající závažnými vědeckými výsledky, spolehlivostí svých závěrů a celkově vysokou vědeckou úrovní.

Na druhé straně nelze Jordánovu orientaci na problematiku dějin Moravy chápat jako nedostatek smyslu pro obecné problémy českých dějin, pro celostní chápání jejich historického toku a vůbec smyslu pro souvislost národních a obecných dějin. Naopak. Fr. Jordán svým dílem směřoval k tomu, aby se problematika dějin Moravy stala skutečnou organickou součástí českých dějin a její studium aby směřovalo k prohloubení našich znalostí obecného dějinného vývoje. Fr. Jordán, i když řešil moravskou problematiku, měl vždy na zřeteli na prvním místě otázku, nakolik se konkrétní historický vývoj Moravy podílel na obecném historickém procesu a jak odrážel podstatu obecných historických jevů, procesů a zákonitostí českých i obecných dějin. Cítil tedy svými moravíky ne k partikularismu a regionalismu, ale k tomu, aby ze zorného úhlu historické situace Moravy a moravského pramenného materiálu pomáhal řešit nebo nově osvětlit také základní otázky českých dějin. Tento přístup k dějinám Moravy a k dějinám vůbec prezentoval teoreticky zejména v citovaném zásadním projevu na sympóziu o dějinách Moravy a ještě častěji demonstroval konkrétně svými studiemi a články. Přímou ukázkovým příkladem celostního pojmání moravské historické problematiky jako funkční součásti českých i obecných dějin jsou jeho práce z oblasti dějin dělnického hnutí v osmdesátých letech minulého století, v nichž právě obaplný zřetel jak k moravským, tak českým a středoevropským historickým souvislostem napomáhal úspěšně řešit otázky, na které jiné přístupy nestačily. O tom, že Fr. Jordán přistupoval k českým dějinám s vědomím jejich hloubky i šíře, svědčí také jeho práce z oblasti zkoumání dějinných vztahů Čechů k jiným zemím a národům, na nichž manifestoval jak neoddelitelnost českých dějin od obecného historického procesu, tak nutnost jejich studia v tomto smyslu. Byl si vždy dobře vědom skutečnosti, že jen skrze všestranný přístup k historické problematice je možno se dobrat objektivního poznání národní minulosti. V tomto směru Fr. Jordán významně rozvinul i marxistickou metodologii českých dějin. Jeho vědecké dílo, které tak významně přispělo k poznání dějin dělnického hnutí ve druhé polovině 19. století v českých zemích i monarchii, přímo průkopnický přiblížilo problematiku dějin česko-jihoslovanských vztahů a významně se podílelo na zpracování dějin univerzity v Brně a dějin Brna a na přípravách k marxistické syntéze dějin Moravy, tak natrvalo zůstane nedílnou součástí českého dějepisceví.

⁴⁵ Viz poř. č. 118.